

בס"ד | דף מס' 3 | שיעור מקוון במסכת ברכות | הרב ישי יסלזון
מקור מצוטט | [מקור להרחבה] | סתם הפנייה היא למסכת ברכות

[קישור לזום בימי רביעי בשעה 20:45](#) | [קישור לקבוצת הוואטסאפ של השיעור](#)

ד. סוף זמן קריאת שמע של ערבית

ב. במשנה וברש"י, ד. "וחכ"א עד חצות... קמ"ל דחובה".

המקורות

❖ נסו להבין מהמקורות השונים מה בדיוק שיטת חכמים – מדוע הם מגבילים את האדם עד חצות?

- ט. "מעשה שבאו בניו... מן העבירה", ירושלמי ברכות פ"א ה"א "פיסקא מעשה שבאו בניו... עובדין עובדא כוותיה".

❖ כיצד הבינו הראשונים את תקנת חכמים בדף ד: - האם היא קשורה לזמן הקריאה בדווקא?

- ד: תוד"ה 'וקורא', ריטב"א שם ד"ה 'וכל העובר'.

❖ ראו את הרי"ף והרמב"ם ודייקו כיצד הם הבין את מסקנת הגמ' בדף ט.?

- ח: "תניא ר"ש בן יוחי... בשעת הדחק", רי"ף א: "עד סוף... אבל לכתחלה לא", רמב"ם ק"ש פ"א ה"ט-ה"י.

❖ עיינו בראשונים הבאים שנחלקו בשאלה - מה היחס בין רבן גמליאל לחכמים בזמן הקריאה:

- רבינו יונה א. ד"ה 'וחכמים אומרים' ו'ויש להקשות', רשב"א ט. ד"ה 'ובני רבן גמליאל', ריטב"א ח: ד"ה 'רבן גמליאל', רא"ה ב. ד"ה 'וחכמים' וט. "ואיני מבין דבריו... עמוד השחר".
- רא"ש ברכות פ"א סי' ט.
- ראב"ן קכב עד: "ק"ש נמי עם התפילה".
- רבינו יונה ד: ד"ה 'תניא נמי הכי' "הנה למדנו שיש... הלכתא כותיה".

בסוגייתנו עולה גם סוגיא מעניינת העוסקת בכח של חכמים לתקן תקנה שפוגעת בייעודה, מצורפים כמה מקורות בנושא למי שמעוניין להרחיב בו:

- שאגת אריה סימן ד (הקטע המצורף).
- ברכות יא. "תני רב יחזקאל..." עד המשנה, סוכה ג. תוד"ה 'דאמר לך מני' "ועל מה שפסק מהך דהכא...", ברכות יא. תוד"ה 'תני', מגן אברהם תרכט, כב, (פרי מגדים פתיחה כוללת חלק ג אותיות ז-ח).

להרחבה: שו"ת עונג יו"ט סי' יד (הקטע המצורף), אבי עזרי ק"ש פ"א ה"ט בסוף הקטע הראשון ד"ה 'ואמנם מה'.

ציטוטי מקורות

תלמוד ירושלמי מסכת ברכות פרק א הלכה א

פיסקא מעשה שבאו בניו וכו'. ורבן גמליאל פליג על רבנין ועבד עובדא כוותיה. והא רבי מאיר פליג על רבנין ולא עבד עובדא כוותיה. והא רבי עקיבא פליג על רבנין ולא עבד עובדא כוותיה. והן אשכחנן דרבי מאיר

פליג על רבנין ולא עבד עובדא כוותיה. דתני סכין אלוונתית לחולה בשבת אימתי בזמן שטרפו ביין ושמן מערב שבת אבל אם לא טרפו מערב שבת אסור. תני אמר ר' שמעון בן אלעזר מתיר היה רבי מאיר לטרוף יין ושמן ולסוך לחולה בשבת. וכבר חלה ובקשנו לעשות לו כן ולא הניח לנו ואמרנו לו רבי דברך מבטל בחיך ואמר לן אף על פי שאני מיקל לאחרים מחמיר אני על עצמי דהא פליגי עלי חברי. והן אשכחנן דרבי עקיבה פליג על רבנין ולא עבד עובדא כוותיה כיי דתנינן תמן השדרה והגולגולת מב' מתים. רביעית דם מב' מתים. ורובע עצמות מב' מתים. אבר מן המת מב' מתים. אבר מן החי מב' אנשים ר' עקיבה מטמא וחכמים מטהרין. תני מעשה שהביאו קופה מליאה עצמות מכפר טבי והניחוה באויר הכנסת בלוד ונכנס תודרוס הרופא ונכנסו כל הרופאים עמו אמר תודרוס הרופא אין כאן שדרה ממת אחד ולא גולגולת ממת אחד אמרו הואיל ויש כאן מטהרין ויש כאן מטמאין נעמוד על המניין התחילו מרבי עקיבה וטיהר אמרו לו הואיל והיית מטמא וטיהרת טהור. והן אשכחנן דר' שמעון פליג על רבנין ולא עבד עובדא כוותיה כיי דתנינן תמן רבי שמעון אומר כל הספחין מותרין חוץ מספיחי כרוב שאין כיוצא בהן בירקות שדה וחכמים אומרים כל הספחין אסורין. ר' שמעון בן יוחי עבד עובדא בשמיטתא חמא חד מלקט ספיחי שביעית אמר ליה ולית אסור ולא ספיחין אינן אמרו ליה ולא אתה הוא שאת מתיר אמר ליה ואין חבירי חולקין עלי וקרי עלוי [קהלת י ח] ופורץ גדר ישכנו נחש וכן הות ליה. ורבן גמליאל פליג על רבנן ועבד עובדא כוותיה. שנייא הכא שהיא לשינון. מעתה אף משיעלה עמוד השחר. ואית [דף ז עמוד א] דבעי מימר תמן היו יכולין לקיים דברי חכמים ברם הכא כבר עבר חצות ולא היו יכולין לקיים דברי חכמים אמר לון עובדין עובדא כוותיה:

שיטה מקובצת מסכת ברכות דף ד עמוד ב

וכל העובר על דברי חכמים חייב מיתה. כלומר [מי] שהוא מתאחר לקרות קריאת שמע לאחר חצות. אבל אין רוצה לומר שאם יאכל קודם שיקרא קריאת שמע שיהיה חייב מיתה. אבל מן הראוי הוא שכיון שהגיע זמן קריאת שמע שלא יאכל עד שיקרא קריאת שמע. וכן נמי בתפלת המנחה:

רמב"ם הלכות קריאת שמע פרק א הלכה ט - י

(ט) אי זהו זמן קריאת שמע בלילה מצותה משעת יציאת הכוכבים עד חצי הלילה, ואם עבר ואיחר וקרא עד שלא עלה עמוד השחר יצא ידי חובתו שלא אמרו עד חצות אלא כדי להרחיק אדם מן הפשיעה. (י) הקורא קריאת שמע של ערבית אחר שיעלה עמוד השחר קודם הנץ החמה לא יצא ידי חובתו אלא אם כן היה אנוס כגון שכור או חולה וכיוצא בהן, ואנוס שקרא בעת זה אינו אומר השכיבנו.

רבינו יונה מסכת ברכות דף א עמוד א

וחכמים אומרים וכו' חכמים ור"ג חולקין על ר' אליעזר בסוף הזמן ודורשין ובשכבך כל זמן שבני אדם שוכבין במטותיהן ואפילו חכמים דאמרי עד חצות (דף ד: ודף ט א) אינם חולקין עם רבן גמליאל בענין הדרשה דובשכבך דמודו דמן התורה זמנה כל הלילה אלא פלוגתא דר"ג וחכמים הוי בסייג דחכמים היו עושין סייג להרחיק אדם מן העבירה ור"ג לא חייש לסייג ומיהו בין חכמים בין רבן גמליאל כולהו מודו דלכתחלה צריך לקרותה מיד בצאת הכוכבים תדע דהא אמרינן לקמן (דף ד ב) כדי שלא יהא אדם בא מן השדה בערב וכו' ורוצה לומר שאפילו כשיבא מן השדה קודם זמנה אין לו לומר כיון שלא הגיע עדיין עונת זמן קריאת שמע אוכל ואשתה תחלה אלא יש לו לקרות תחלה או לשנות עד יציאת הכוכבים ויקרא קריאת שמע ויתפלל ואח"כ יאכל וכיון דחזינן דאפילו כשיבא קודם זמנה חששו שמא יבא לידי פשיעה והצריכוהו לקרות או לשנות כדי שיתפלל מיד שמעינן דדברי הכל שצריך לכתחלה לקרות מיד ביציאת הכוכבים ופלוגתייהו לא

הוא אלא בדיעבד חכמים סבירא להו דאפילו בדיעבד אינו יוצא אלא עד חצות משום סייג ור"ג ס"ל דבדיעבד יוצא כל הלילה:

ויש להקשות לרבנן דאמרי דאפילו דיעבד אינו יוצא אלא עד חצות אם עבר חצות מה יהא דינו שאם נאמר שלא יקרא כלל קשה כיון דקריאת שמע חיוב מן התורה היאך יכולין חכמים לפטרו ממנה. ואית דאמרי דסבירא להו דאחר חצות קורא אותה בלא ברכות שהברכות שאינן אלא מדרבנן יכולין הם בשלהם למנוע שלא יאמר אותן אחר שעבר זה הזמן אבל קריאת שמע שהוא מן התורה קורא אותה כל הלילה ואף על פי שאין שכרו כל כך כמו אם קרא אותה בברכותיה אפילו הכי יש לו שכר כיון שיוצא מחיוב של תורה וא"ת ולמה אינו אומר הברכות והא אמרינן גבי ק"ש של שחרית שאע"פ שעבר זמן קריאתה שאומר הברכות כדתנן (דף ט ב) הקורא מכאן ואילך לא הפסיד ודייקנן עלה (דף י ב) מאי לא הפסיד לא הפסיד הברכות וי"ל דגבי קריאת שמע של לילה החמירו יותר מפני שהלילה היא זמן שינה ואם ידע שיכול לצאת מחיוב קריאת שמע ומחיוב הברכות אחר חצות יאמר בלבו מה לי ולצרה הזאת להכריח עצמי לקרוא מיד כיון שאחר חצות אוכל לצאת ידי חובה מן הכל ונראה למורי הרב נר"ו דס"ל לרבנן שאפילו קריאת שמע עצמה שהיא מן התורה כל הלילה אינו קורא אותה אחר חצות שיכולין חכמים לפטרו ממצות עשה כל זמן שעושין כן משום סייג או משום קיום המצוה עצמה דהכי חזינן בלולב. שמצותו מן התורה יום ראשון ואפי' הכי כשחל יום ראשון בשבת פטרו חכמים ליטלו משום גזירה דשמא יעבירו ארבע אמות ברה"ר וגבי סדין בציצית נמי אף על פי שהתורה חייבה אותו והתירה הכלאים לענין הציצית דכתיב לא תלבש שעטנז וסמך ליה גדילים תעשה לך דאלמא משמע שהסדין שהוא של פשתן עם התכלת שהוא צבוע על הצמר מותר מן התורה אפי' הכי היו פוטרין אותו (מנחות דף מ ב) ב"ש גזירה משום כסות לילה כלומר שאע"פ שאם היה לובש אותו ביום מחויב להטיל בו ציצית מה"ת אפי' הכי פטרו אותו שילבשו בלא ציצית כיון דלילה אינה זמן של ציצית דמצות ציצית אינה נוהגת אלא ביום דכתיב וראיתם אותו וזכרתם דמשמע כל זמן שיש בו ראייה יש בו זכירה וכל זמן שאין בו ראייה אין בו זכירה וגזרו יום אטו לילה הרי שחייב מן התורה שלא ללבוש טלית של פשתן ביום בלא ציצית של תכלת ואפילו הכי פטרו אותו בית שמאי ללבוש בלא תכלת משום גזירה דשמא ילבש אותו בלילה ויעבור משום לא תלבש שעטנז ובהא הלכה כבית שמאי הכא נמי אף על פי שמצות קריאת שמע כל הלילה מן התורה אפי' הכי פטרו אותו חכמים משום סייג כדכתיבנא:

חדושי הרשב"א מסכת ברכות דף ט עמוד א

ובני רבן גמליאל עד השתא לא שמיע להון וכו', אמר להו רבנן כותי סבירא להו והא דקאמרי עד חצות כדי להרחיק את האדם מן העבירה, נראה לי מכאן דהא דאורי להו רבן גמליאל אפי' רבנן מודו בה דלא פליגי אלא בלכתחלה שאלו נחלקו עליו בהא מ"מ אינהו לא הוו עבדי כיחידאה, וכיון דאיפסקא הלכתא כרבן גמליאל אלמא אפילו לכתחלה יכול להתעכב מלקרות עד שעה הסמוכה לעלות השחר ואפי' לרבנן נמי לאחר חצות הוא דאינו יכול להתעכב מדעת אבל אלו רצה להתעכב לקרות ולשנות ולהתעסק במלאכתו עד חצות רשאי והא דתניא [לעיל ד' ב'] חכמים עשו סייג לדבריהם שלא יהא אדם בא מן השדה בערב ואומר אלך לביתי אוכל קימעה ואישן קימעה ואח"כ אתפלל וכו' אלא הולך לבהכ"נ אם רגיל לקרות קורא לשנות שונה וקורא קרית שמע ומתפלל, דוקא אוכל וישן קאמר דלא כדי שלא יבא לידי פשיעה ואפילו רבן גמליאל מודה בדבר זה מפני שהן דברים שמביאין לידי פשיעה וכיון שנכנס אדם בתוך זמן חובתו אינו רשאי לאכול ולישן עד שיקרא ויתפלל, ולא עוד אלא אפילו התחיל מפסיק לקריאת שמע דאורייתא כדמשמע התם בפ"ק דשבת [ט' ב'] וה"ה לכל השנויין שם בפ"ק דשבת בכניסה למרחץ ושיבה לפני הספר, הא לשאר דברים לא, שלא מצינו שיחייבו בשום מקום להתפלל תפלת הערב משעה שנכנס בתוך זמנו אלא שלא יתחיל במלאכות המביאות לידי פשיעה וה"ה כאן, וכן נ"ל ממה שאמרו בירושלמי דגרסינן התם רבי יוסה מפקד לחבריא אן

בעיתון מתעסקא באורייתא תהוון קריין שמע קודם לחצות ומתעסקין מלתא אמרה שהלכה כחכמים, אלמא אפילו לחכמים אינו צריך לקרות משהעריב אלא קודם לחצות ומחצות עד עלות השחר לרבן גמליאל כעד חצות לרבנן, וכי היכי דלרבנן יכול להתעכב עד חצות יכול להתעכב עד שיעלה עמוד השחר לר"ג, ועוד דמהא דירושלמי גופה שמעינן לה דאי איתא דלרבן גמליאל אינו רשאי מחצות ולהלן מאי קאמר זאת אומרת הלכה כחכמים דילמא כרבן גמליאל ובהא כולי עלמא מודו שצריך לקרות לכתחלה קודם חצות כנ"ל, אלא שלא כתב כן הרב אלפסי ז"ל ושאר הגדולים ז"ל ונראה מדבריהם שכיון שנכנס בתוך זמנו אינו רשאי להתעכב אלא צריך לקרות, כפשטה דההיא ברייתא דאדם בא מן השדה בערב וכו', ומה שנ"ל כתבתי, ומ"מ למה שכתבתי וכ"ש לדעת הראשונים ז"ל הא דאמרין בגמ' חכמים כמאן סבירא להו וכו' לעולם רבנן כר"ג ס"ל והא דקתני עד חצות כדי להרחיק את האדם מן העבירה כדתניא חכמים עשו סייג לדבריהם וכמו שעשו סייג זה כך (חצות) [עשו] סייג [לקרות] מחצות ולמטה שאם אתה מתיר לו פעמים שהוא חושב שלא עלה עמוד השחר ועלה ור"ג אף על פי שהוא עושה סייג באוכל וישן אינו עושה סייג לאחר חצות שאינו מצוי כנ"ל.

ריטב"א מסכת ברכות דף ח עמוד ב

רבן גמליאל אומר עד שיעלה עמוד השחר. אמר רב יהודה אמר שמואל הלכה כרבן גמליאל. כלומר שלכתחלה אפשר לו להמתין לקרוא קריאת שמע עד שיעלה עמוד השחר:

חדושי הרא"ה מסכת ברכות פרק ב - היה קורא

וחכמים אומרים בכל לשון. מאי טעמא דרבי אמר קרא והיו בהויתן יהו. כלומר בהויתן [כמו] שהן דהינו בלשון הקדש.

חדושי הרא"ה מסכת ברכות פרק א - מאימתי

ואיני מבין דבריו במה שכתב דההיא דרבן גמליאל בדיעבד, דודאי רבן גמליאל ורבנן בלכתחלה פליגי ורבן גמליאל אפילו בלכתחלה שרי, והלכה כרבן גמליאל דאפילו לכתחלה עד שיעלה עמוד השחר.

ראב"ן ברכות סימן קכב

מאימתי [ב' א] קורין את שמע בערבין משעה שהכהנים נכנסין לאכול בתרומתן סתמא הוא ודברי הכל עד סוף האשמורה הראשונה הן הן דברי ר' אליעזר ור' יהושע בברייתא אמר נמי הכי ור' מאיר אמר משעה שבני אדם נכנסין לאכול פיתן בערבי שבתות ור' אליעזר דברייתא אמר משעה שקדש היום בע"ש ור' חנינא אמר משעה שעני נכנס לאכול פיתו במלח ותניא חכמים עשו חיזוק לדבריהם שלא יאכל אדם ע"ש עד שיקרא ק"ש ור' אחא אמר משעה שרוב בני אדם נכנסין להסב ונראה לי דכולהו תנאי אית להו קרא דכתב בשכבך זמן שכיבה דהוא לילה ואית להו חיזוק דרבנן דקתני לא יאכל עד שיקרא מיהו סתמא דמתני' סבר באכילת כהנים משערין דהוי זמן קריאה לכל ומיהו אי מאחר דלא אכיל מצי קרי עד סוף האשמורה הראשונה לר' אליעזר ולרבנן עד חצות דעד דהיא שעתא רגילי אינשי לאחר אכילתן ושכיבתן וטפי לא ומיהו אי מקרבי נמי לאכול מצי למיקרי דאית להו נמי תקנת חכמים ואי לא בעי למיכל לא ליקרי עד שעה שהכהנים נכנסים לאכול דהוא זמן קריאה לכל בין בעי למיכל בין לא בעי למיכל ור' אליעזר דברייתא דאמר משקדש היום בערבי שבתות דהיינו שעה [קודם] הלילה שמוסיפין מחול על הקודש דסבר כי היכי דלענין קדושת שבת הוי כלילה לענין ק"ש נמי הוי לילה וקרינן ביה בשכבך וקשיא דידיה ואידיה דלא פליג אסתמא דמתניתין במתני' וסתמא תרתי בעי זמן שכיבה ואכילה והכא חדא הוא שכיבה ותו לא ופרקי' [ג' א] תרי תנאי אליבא דר"א,

ור"מ דאמר משעה שבני אדם נכנסין לאכול פיתן בע"ש בעי נמי תרתי זמן שכיבה דקדושת היום ואכילה, וזמן קריאה לכל דקאמר בין בעי למיכל ובין לא בעי ומיהו אי בעי למיכל קמי הכי מצי למקרי דאית ליה נמי תקנת חיזוק חכמים ור' חנינא אמר זמן קריאה לכל הוי משעת אכילת עני דהוי אחר אכילת כהנים וקודם אכילת רוב בני אדם לפי שאין להם נר ועצים ור' אחא אמר בשעה שרוב בני אדם נכנסין להסב וקורין הוי זמן קריאה לכל אפילו לאותן שאין נכנסין להסב אי בעו למיקרי ומיהו אי קרו בתר הכי מקמי דליכלו או מקמי הכי אי בעו למיכל שפיר דמי ונ"ל דהכי סברו הראשונים שהרי תיקנו להתפלל ולקרוא ק"ש מבעוד יום משום דנהגו לאכול מבעוד יום בקייץ ולא יכלו לאכול אלא בק"ש וכיון דהנהיגו בקייץ הנהיגו גם בחורף, וגם מר' אליעזר דברייטא דאמר משעה שקדש היום וכו' דהיינו מבעוד יום שעה קודם ללילה נהגו כן. וגם סמכו אהא דאמרין [לקמן כ"ו] תפילות כנגד תמידים תיקנום ותמיד של בין הערבים נשחט בט' ומחצה וקרב בי' ומחצה בכל יום וכיון דהכי תפילה נמי מבעוד יום וכיון דתפילה מבעוד יום ק"ש נמי מבעוד יום דהא ק"ש נמי עם התפילה.

רבינו יונה מסכת ברכות דף ד עמוד ב

הנה למדנו שיש בזמן התחלת ק"ש שני זמנים לדברי הכל הראשון אחר שעלה עמוד השחר בדיעבד כגון בשעת הדחק והשנית זמן קריאתה לכתחלה והוא משיראה את חבירו ברחוק ארבע אמות ויכירנו כדכתבי' וכמו כן יש שני זמנים בסוף הזמן אחד לכתחלה ואחד בדיעבד ואפילו לותיקין האחד לכתחלה והוא עד שתנץ החמה והשנית בדיעבד והוא עד ג' שעות כר' יהושע וראה לדבר דאין זמנה לכתחלה אלא עד הנץ החמה בלבד מדתנן בפרק מי שמתו (ד' כב ב) ירד לטבול אם יכול לעלות ולהתכסות ולקרות עד שלא תנץ החמה יעלה ויתכסה ויקרא ואם לאו יתכסה במים ויקרא אלמא משמע דמש"ה הצריכוהו לקרות במים כדי שלא תעבור זמנה ואם איתא דזמנה לכתחלה אחר הנץ החמה למה הצריכו אותו לקרותה במים אלא ודאי מפני כן אמרו יתכסה במים ויקרא ולא חששו למה שאינו סומך גאולה לתפלה מפני שראוי לחוש יותר שתנץ החמה בינתיים ויעבור זמן ק"ש לכתחלה ואף על פי שאינו סומך גאולה לתפלה שהרי אח"כ יש לו לעלות ולהתכסות ואין לך הפסקה גדולה מזו אפי' הכי רצו חכמים שיקרא ק"ש בזמנה והיינו קודם הנץ החמה משיסמוך גאולה לתפלה הרי נראה מכאן בהדיא שזמנה לכתחלה עד סוף הנץ החמה ובדיעבד עד שלש שעות כר' יהושע דהא איפסיקא הלכתא כותיה.

שו"ת שאגת אריה (ישנות) סימן ד

ונחזור לענייננו כבר נתבאר דליתא לפי' תר"י שפי' דלחכמים משום סייג אם לא קרא קודם חצות שוב אינו רשאי לקרות מההיא דירושלמי ועוד מצד הסבר' א"א לומר כן דמפני הסייג שלא יאמר אדם עדיין יש לי שהות ובתוך כך יעלה עמוד השחר ויעבור זמן ק"ש מהאי טעמא בטלו חכמים את זה שלא קרא קודם חצות ממצות ק"ש ואינו רשאי לקרות עוד ולא מצינו סייג בכ"מ אלא שלא יבא לידי איסור מצד אחר כגון סדין שבטלו מן הציצית גזירה משום כסות לילה דה"ל כלאים שלא במקום מצוה. וכן כל הני דמיייתי בפ' האשה רבה (ד"צ) ערל הזאה איזמל כו' דבכל הני יש לחוש שלא יבא לידי איסור של תורה בקום ועשה מצד אחר הילכך בטלו מ"ע של תורה בשב ואל תעשה שלא יבא לידי איסור דאוריית' בקום ועשה. אבל הכא אין סברא לגזור ולבטל מצות ק"ש בוודאי ממאן דלא קרא קודם חצות מפני הסייג. חדא דאין חשש שלא יבא לידי איסור בקום ועשה דנימא מוטב לדחות מ"ע של תורה בשב ואל תעשה מפני חשש איסור של תורה דקום ועשה אלא הסייג הוא נמי מפני חשש ביטול מ"ע בשב ואל תעשה וא"כ מאי אולמא דהאי מהאי לדחות זה בפני זה. ועוד היאך איפשר לבטל עכשיו מצות ק"ש בוודאי ממאן דלא קרא קודם חצות מפני סייג של ספק

ק"ש אחרת שלא יבא לסמוך על שהות שיש לו ובתוך כך יעבור הזמן והיאך נניח את הוודאי דק"ש זו מפני חשש הספק ק"ש אחרת הא וודאי דבר זה אין הדעת סובלו.

שו"ת עונג יום טוב סימן יד

ארבן גמליאל דזמן ק"ש הוא עד שיעלה עמוד השחר. מיהו מאן דאנס יכול לקרות אחר עמוד השחר ויוצא בו. והנה לכאורה צריך טעם מהיכן יצא לו לרשב"י למימר דאף דזמן ק"ש הוא עד שיעלה עה"ש מ"מ מאן דאניס יכול לקרות עד הנץ החמה. ונראה לי והכי משמע בהדיא בדברי הרמב"ן במלחמות דטעמא דרשב"י דהכי עיקרא דדינא דקרא אמר בשכבך היינו זמן שכיבה. ועיקר זמן שכיבה לכל אדם הוא לילה להכי עיקר זמן ק"ש הוא מצה"כ עד עה"ש. אלא כיון דלא תלי זמן ק"ש בלילה דהא לא כתיב בלילה אלא תליא בזמן שכיבה וקימה נמי להכי א"א לאמר דזמן ק"ש הוא רק מצה"כ עד עמוד השחר. וסובר רשב"י דלענין זה תליא בזמן שכיבה וקימה דאדם שהוא אנוס יכול לקרות ק"ש של לילה אף על גב שכבר לאו לילה הוא ומ"מ מיקרי לגבי ידיה בשכבך. וכן יכול לקרות ק"ש של יום אף על גב דלשאר מילי לילה הוא וקרינן ביה ובקומך הואיל דלגבי ידיה זמן קימה הוא ולהכי כתיב בשכבך ובקומך בלשון יחיד לרמז דזמנה משתנה לפעמים ליחיד. וכמו דענין השכיבה והקימה משתנה לפעמים אצל כל יחיד ויחיד. כן ענין זמן ק"ש ניתן ליחיד דכשהוא אנוס יכול להקדים או לאחר בזמן שאפשר לקרותו זמן שכיבה וקימה ליחיד אף על גב דלרוב בני אדם לאו זמן שכיבה וקימה הוא. ולא מסתבר ליה לרשב"י לפרש קרא דבשכבך ובקומך דכיון דאיכא דקיימי בהאי שעתא יהא זה זמן קימה לכל לענין ק"ש של יום. וכן לענין ק"ש של לילה יהא נמשך עד זמן דאיכא דגנו בהאי שעתא. דזה א"א לאמר דהא מעמוד השחר עד נץ החמה איכא דגנו ואיכא דקיימי ואם כן א"א לאמר שזמן זה יהא זמן קבוע לכל לק"ש של ערבית וגם לק"ש של שחרית דממ"נ אי מיקרי בשכבך לא מיקרי בקומך ואי מיקרי בקומך לא מיקרי בשכבך. והא נמי לא ניחא לרשב"י לפרש שיהא באמת זמן ק"ש לכל אחד כשהוא עומד ממטתו [וכמש"כ הפ"י בברכות שם (דף י"א) דב"ש סברי הכי דליכא זמן קבוע אלא לכל אחד כי שכיב וכי קם. ולהכי אמר דיטה ויקרא ודבריו צ"ע דהא ר"א מתלמידי ב"ש הוא ואית ליה זמן בק"ש בריש פרקין] דמסתברא שיש זמן אחד קבוע לכל. וכדאמרין בפסחים דדריש רבא השבתת חמץ משש ולמעלה מקרא דלא תשחט על חמץ דם זבחי. ופריך אימא כל חד וחד כי שחיט ומשני זמן שחיטה אמר רחמנא וה"נ מסתברא שיש זמן קבוע לכל. להכי סובר רשב"י דמצה"כ עד עה"ש הוא זמן קבוע לכל ואהני קרא דבשכבך ולא כתיב ביום ובלילה להורות דאדם שהוא אנוס יכול לקרות כל זמן דאיכא דגנו. וכן לקרות שחרית בזמן דאיכא דקיימי והוא מדין תורה מדכתיב בשכבך ובקומך ולא ביום ובלילה:

אבי עזרי הל' ק"ש פ"א ה"ט

ואמנם מה שהקשו מדברי הרמב"ם לקמן כה"י שאם היה
מזיד לא ילא אחר עלות השחר ומשמע שזיטלו
למאות ק"ש אחר עלות השחר, נראה כזכ שקריאת שמש

של אחר עלות השחר אין זה כלל מעלם החיוב של ק"ש של
 ערבית אלא מדין תשלומין, והיינו דכיון דאיכא אינשי
 דגני בהאי שעתא הוא רק סברא ששייך בזה"ז תשלומין
 לקריאת שמע של ערבית שנתחייב מקודם, ובאמת הרי
 בק"ש הביא הב"י בס"י נ"ח מחלוקת אי יש תשלומין כמו
 לתפלה ועיין במל"מ בפ"ג מהל' תפלה ה"ט, אבל זהו רק
 בערבית לשחרית או להיפך, אבל כאן קודם הנז' החמה
 כיון דאיכא אינשי דגני בהאי שעתא זהו סברא ששייך
 עדיין תשלומין לק"ש של ערבית, ומאחר שהוא מדין תשלומין
 שפיר מצוהר החילוק בין שוגג למזיד שהרי גם לענין
 תשלומין של תפלה רק בשוגג יש תשלומין ולא במזיד
 כדאמרין בפ' תפלת השחר וכדפסקה הרמב"ם בפרק י'
 מתפלה ה"ט, וע"כ אף בק"ש כך הוא הדין, וע"ש במלחמות
 שכתב ג"כ להאי דינא לחלק בין שוגג למזיד מהא דתשלומין
 של תפלה.

ונראה ראי' לזה שהוא מדין תשלומין ולא מעלם החיוב
 של ק"ש דערבית מהא דסובר הרשב"א שאחר
 עלות השחר קודם הנז' החמה יאל ידי שניהם וקורא של
 ערבית וגם של שחרית עיי"ש צדף ט', ולכאורה קשה למה
 נריך לקרות צ' פעמים ולא יאל בקריאה אחת עבור יום
 ולילה דהרי יש עליו צ' חיובים מלד בשכבך ומלד ובקומך
 ולמה לא יאל בקריאה אחת עבור שניהם וע"כ שהחיוב
 בק"ש של לילה הוא רק מדין תשלומין, וכיון שיש עליו
 חיוב תשלומין של ק"ש של לילה, וגם חיוב של יום של עכשיו
 ע"כ נריך לקרות צ' פעמים ודו"ק היעב. ועוד ראי' מהא
 דאין לומר השכיבנו אחר עלות השחר וע"כ שהוא רק ק"ש
 של תשלומין, דאין לומר העעם דצרכת השכיבנו לא נחקנה
 אלא רק על שעה שני אדם הולכים לשכב ולא על שעה
 ששוכבים דא"כ אף אחר השמורה הראשונה אין לומר
 השכיבנו דכו"ע מודי שאחר זמן זה אין הולכים לישן אלא
 שוכבים, וע"כ מוכח שאחר עלות השחר הוא כבר זמן קימה
 ולא שייך לומר השכיבנו אמנם ק"ש של אז הוא רק מדין
 תשלומין כיון דאיכא מעט אינשי דגני הוי זמן תשלומין
 ודו"ק היעב.

כל ציחור פ"א ה"ט הוא מחתני הרב הגאון
 ר' מאיר לבי ברגמן שיחי